

[1] 2013 1[1]

АГГ+ часопис за архитектуру, грађевинарство, геодезију и сродне научне области
ACEG+ Journal for Architecture, Civil Engineering, Geodesy and other related scientific fields

012-019 Прегледни научни рад | Review paper
UDK I UDC 711.41-111
DOI 10.7251/AGGPLUS1301012S
Рад примљен | Paper received 18/11/2013
Рад прихваћен | Paper accepted 30/12/2013

Огњен Шукало

*Архитектонско-грађевински факултет Универзитета у Бањалуци, Војводе Степе
Степановића 77/3, Бањалука*

Прегледни научни рад
Review paper
Рад примљен | Paper accepted
30/12/2013
UDK | UDC
711.41-111
DOI
10.7251/AGGPLUS1301012S

Огњен Шукало

Архитектонско-грађевински факултет Универзитета у Бањалуци, Војводе Степе Степановића
77/3, Бањалука

ПРАКТИЧНА МУДРОСТ ПЛАНИРАЊА

АПСТРАКТ

Рад се бави испитивањем различитих спознајних модела и модела дјеловања у урбанистичком и регионалном планирању, у планирању великих инфраструктурних пројеката, али и у ширем контексту друштвених наука и управних дисциплина. Конкретно се испитују односи позитивистичких спознајних приступа и приступа који се означавају као *фронетички*. Полажењем од фронетичке теорије Бента Флиvbјерга (формално засноване на Аристотеловом разликовању појмова *епистеме*, *техне* и *фронесис*), анализира се релативни значај који у планирању имају контекст, заинтересоване стране, вриједности и претходни слични случајеви. Рад посебно испитује потенцијалну улогу фронетичког приступа у повећаној транспарентности одлучивања и у побољшаној прецизности пројектовања трошкова у великим инфраструктурним пројектима.

Кључне ријечи: планирање, фронесис, фронетичко, одлучивање, транспарентност.

THE PRACTICAL WISDOM OF PLANNING

ABSTRACT

The paper examines different heuristic and operational models in urban and regional planning, in planning of complex infrastructural projects but also in broader context of social sciences and administrative disciplines. Specifically, it examines relations between positivist approach to heuristic, and approaches which are generally referred to as *phronetic*. With base in phronetic theory of Bent Flyvbjerg (theory formally structured through Aristotle's distinction between episteme, techne and phronesis) relative significance of context, actors, values and previous similar cases is analysed. Paper closely examines potential role of phronetic approach in increasing transparency of decision making and in increasing precision in cost anticipation in complex infrastructural projects.

Key words: planning, phronesis, phronetic, decision making, transparency.

1. УВОД

Већ дуже од двије деценије, у научним и академским круговима западних земаља, а нарочито Сједињених Држава, могуће је пратити једну посебну дебату, широких размјера и са оштрим аргументима (међу којима нису ријетки они чија усмјереност излази из *ad argumentum* оквира). Ови "ратови наука" (Science Wars), како их многи аутори и хроничари научних дешавања називају [1], воде се углавном око потврђивања или негирања сазнајних могућности и домета појединих наука и група наука. Рјешења за спор у којем су друштвене науке и дисциплине (а међу њима посебно социологија, политичке науке, урбанистичко и регионално планирање) оптужене да се безуспјешно поводе за методима природних наука и да се са њима надмећу (долазећи тако на терен релативизма и потпуне друштвене некорисности), проналазе се често, не у реформисању постојећих методологија друштвених наука, него у посебним новим приступима научноистраживачком раду и примјени научног знања.

Урбанистичко и регионално планирање (у наставку само планирање) простор је, у оквиру овог ширег сукоба везаног за знање, теорију и праксу, који је посебно сложен јер посједује подручја 'теорије' и 'праксе' која су неријетко два потпуно одвојена домена. Чини се, због тога, да управо у области планирања постоји нужност изласка из ове слијепе улице научног истраживања (његове хеуристике и његове примјене у пракси). Исто тако, нерјешавање овог проблема утицало би не само на научну заједницу и вриједности будућег научног истраживања, него и на укупно становништво градова и регија (како ће овај рад показати, новац од пореза које грађани плаћају један је од главних улога у овој реформи научног приступа).

Стога ће овај рад покушати да укаже на то да је научно истраживање у области планирања више прилагођено објекту и контексту истраживања, као и да је тиме ефикасније, онда када своју методологију заснива више на 'практичној мудрости' (*фронесис*; φρόνησις), а далеко мање на класичном 'чистом знању' (*епистеме*; ἐπιστήμη).

За поновно увођење Аристотелових појмова *епистеме* (чисто, универзално и апстрактно знање), *техне* (вјештина остваривања нечага у пракси) и *фронесис* (практична мудрост, сналажљивост, дјеловање у складу са вриједностима и искуством) у питања планирања и управљања заслужан је, прије свега, Бент Фливбјерг (Bent Flyvbjerg), професор планирања на универзитетима у Алборгу (Данска) и Делфту (Холандија). Његова 'фронетичка теорија', имајући као основну претпоставку различитост објеката истраживања код природних и друштвених наука и немогућност и несврсисходност њиховог поређења и надметања, покушава да укаже на то да "са *фронесисом*, друштвене науке могу постати јаке тамо гдје су природне слабе: код рефлексивне анализе, дискусије о вриједностима и о интересима" [2]. Уже, овај приступ у планирању ставља акценат на студију случаја и објашњења кроз *наратив* (умјесто кроз апстрактне јединице). Фливбјерг улогу фронесиса у планирању сумира овако:

Фронесис је најважнија јер је то активност код које је инструментална рационалност уравнотежена вриједносном рационалношћу, и због тог баланса она је, по Аристотелу, кључна за сталну срећу грађана у било којем друштву. [3, превод: аутор].

Будући да је Фливбјергов модел један од најпотпуније дефинисаних међу многим приступима научном истраживању у планирању (а који претендују на то да буду алтернативни класичном позитивистичком приступу), и с обзиром на то да је овај модел испитан кроз многе пројекте од самог његовог аутора, у овом раду 'фронетички приступ' планирању (и друштвеним наукама уопште) служиће као основна одредница за поређење с класичним моделима, а исто тако, и приказани примјери односиће се на овај и овакав приступ. Појам 'фронетичког' биће, стога, обилато коришћен у наставку текста, као одредница научних пракси оријентисаних према вриједностима и контексту.

Овај рад ће прво размотрити оспоравања фронетичког приступа планирању: прво преко питања тренутног односа теорије и праксе, сазнања и дјеловања, у оквирима планирања ("зар планирање већ није фронетичко?"), а затим и преко питања односа квалитативног и квантитативног, тј. преко оних оспоравања која у фронетичку теорију пројектују сувише поједностављену, црно-бијело, структуру ("такав приступ даје искључиву предност одређеним поступцима").

Затим ће овај посебан приступ планирању бити размотрен кроз општије односе природних и друштвених наука и њихових метода и овај дио рада се углавном тиче контекста, субјекта и објекта истраживања.

Потом ће се прећи на испитивање практичних импликација (кроз примјере) фронетичког планерског поступка с посебним акцентом на повећану транспарентност у односу на класичне начине одлучивања и финансирања пројеката.

Иза тога слиједи задубљивање у структуру фронетичке теорије, тј. у фокус се постављају вриједносна питања на којима се *фронесис* заснива. Уочиће се евентуалне предности које вриједносно оријентисани приступ доноси, а додатно ће бити размотрене разлике (уз испитивање предности и мана) између класичних и реформских методологија (заснивање на методу или заснивање на проблему). Практични примјер из фронетичког планирања ће бити приказан у ту сврху.

Закључна разматрања ће указати на даље могућности научног истраживања овог проблема у планирању, а испитаће се и шире импликације, значај ових кретања (као и групе и области којих се та кретања тичу).

2. ОСПОРАВАЊА

2.1. ПЛАНИРАЊЕ И ФРОНЕТИЧКО

Ако се узме у обзир општа слика планирања као дисциплине и научне области, може се поставити питање да ли оно (планирање), са свим својим сложеностима, упливима идеологија и широког спектра интереса (као и са великим учешћем у пракси), већ има многа обиљежја фронетичких друштвених наука, те да ли је уопште потребна икаква генерална реформа приступа научноистраживачком раду у планирању? Код овакве примједбе ради се, заправо, о погрешном идентификовању једне мјешавине (коју чине *епистеме* и *техне*) с појмом *фронесис*. Наиме, "научна" страна планирања, са својим корпусом теорија и типологија (које, на неки начин, указују на везу са биолошким и хемијским класификацијама), у комбинацији са "техничком", односно практичном примјеном планирања (и његовим балансирањем између моћи, одлучивања и финансирања), не даје нужно резултате аналогне онима код фронетичког приступа. Овај

је заснован, интегрално и истовремено, кроз синхрони однос теорије и праксе, на питањима моћи и питањима вриједности. Према Фливијеру, вриједносна питања фронтетичке теорије јесу: "Куда се крећемо с овом посебном проблематиком? Ко добија, а ко губи и путем којих механизма моћи? Да ли је такав развој пожељан? Шта, ако ишта, треба да се чини у вези са тим?"[4:153-155, превод: аутор]

Јасно је да оваква питања не могу да се препознају у научном (описном и класификацијском) крилу планирања, нити она (или њима слична) постоје као јасне методолошке смјернице у практичној примјени планерских знања.

2.2. КВАЛИТАТИВНО И КВАНТИТАТИВНО

Поједини аутори, попут Дејвида Лејтина (David Laitin) са Стенфорд универзитета, бранећи класичну научну епистемологију, налазе да практично-вриједносни приступ (фронетисис) успоставља превелику надмоћ квалитативних истраживачких апарата (студија случаја и наратив) над оним квантитативним (статистичка анализа и формални модел) [5:163-184]. Ово Лејтиново мијешање средстава (побројани научноистраживачки апарати) и општег става и смјера једне научне области (класични позитивизам или практично-вриједносно усмјерање) указује управо на проблем класично и позитивистички заснованих наука и дисциплина (планирања, у конкретном случају). Идентификовање овако формираних научних дисциплина с њиховим потпуно мјерљивим емпиријским апаратима (као што је статистичка анализа) замагљује чињеницу да апарати истраживања треба да служе за утврђивање научног знања, а не да обликују (и искривљују) перцепцију објекта истраживања. Фливијер показује да фронтетички *приступ* може и треба да садржи и емпиријске (квантитативне) и квалитативне *апарате*, те да није у питању надмоћ него баланс [2]. Сличног мишљења су и Александер Џорџ и Ендрју Бенет, теоретичари студије случаја [6], с тим што они свјесно остају на позицијама кумулативног, "чистог" знања.

3. АФИРМАЦИЈА

3.1. ДРУШТВЕНЕ И ПРИРОДНЕ НАУКЕ

Друштвене науке (укључујући и научно истраживање у области планирања) нису у могућности да опонашају природне науке и да се с њима такмиче. Овакви "лоши узорци" друштвених наука (и међу њима планирања) нису непожељни само због лоших (а и сумњивих) резултата и због неповјерења које друштвене дисциплине стичу на широком подручју 'науке', него и због пропуштања добрих (и што је још битније, релевантних) резултата, резултата до којих се долази примјеном оне методологије која одговара субјекту истраживања, његовом објекту (друштву, граду, области планирања) као и међуодносу субјекта и објекта.

Могућност да се буде релевантан, важан и оперативан (да се истражује и дјелује фронтетички), замијењена је за стерилну акумулацију општих, апстрактних знања. Основна претпоставка природних наука, које су своју јаснију форму добијале углавном током XVIII вијека, јесте "објективан" истраживач, издвојен од објекта истраживања, који под одређеним условима може доћи до одређених резултата – таквих до којих може да дође други истраживач уколико своје истраживање проводи под истим условима. Дисциплине проучавања друштва (и његових сегмената), које су се чврсто

формирале током XIX вијека, настојале су да дају вриједност својим резултатима тако што су се поводиле за методологијама природних наука и на тај начин себи постављале ореол 'научности' (оно што Фливијерг назива "завист према физици" (physics envy) [3]. У том процесу преузимања методологије, занемарена су велика ограничења апстрактног и „чистог“ знања када се ради о обухватању друштвених феномена. Једнако, занемарена је и немогућност појединачних истраживача (и комплетних дисциплина) да буду „објективни“ у односу на друштво.

Мит добијања истих резултата под истим условима (преузет из природних наука, у оквиру којих, мора се рећи, и није нужно само мит) замаглио је важност и могућности контекста, као једног од основних градивних јединица истраживачке материје у друштвеним наукама. Контекст, као посебна просторна, политичка и културна реалност сваког новог случаја у планирању (баш нарочито у планирању), не може бити полигон у који ће чиста знања из високе епистемолошке сфере бити спуштана да би ту, на јасан начин, била потврђена или оповргнута. Поступање с неким контекстом учи се само кроз ранија поступања с ранијим контекстима (увијек непрецизно дефинисаним и јако широким). Оваква сукцесија неизбјежно захтијева искуство и 'практичну мудрост' *фронесиса*.

3.2. ФРОНЕСИС И ТРАНСПАРЕНТНОСТ

Фронетички приступ у планирању доноси са собом повећану транспарентност, како код текућег управљања заједницом (практични дио), тако и код истраживања могућности и пројектовања будућих трошкова планова и пројеката (истраживачко-теоријски и практични дио). Формално гледано, и класични и реформски приступи планирању, уколико не скривају информације, имају исте предуслове за транспарентност, али само ако се занемари стручност (односно могућност обраде информација) оних који информације провјеравају. У подручју великих инфраструктурних пројеката на нивоу градова или на нивоу регија (транспортни системи, метрои, велики мостови, обилазни саобраћајни прстенови, гасоводи и сл.), питање транспарентности у одлучивању и финансирању годинама је препознавано као посебно проблематично. Фливијерг чак наводи и примјер једног популарног и широко распрострањеног израза који илуструје то спорно питање:

Скандинавци, који су, као и други народи широм свијета, свједочили градњи једног мегапројекта за другим, током протекле деценије, сковали су појам који описује недостатак уобичајене транспарентности и укључености цивилног друштва када је у питању доношење одлука о мегапројектима: назвали су то "дефицит демократије". [7:6, превод: аутор]

Посебно илустративно (за ову разлику у транспарентности између класичног реформисаног приступа) може бити поређење два модела рачунања трошкова код великих инфраструктурних пројеката. Класични приступ оперише, емпиријски и мјерљиво, количинама материјала, потребним радом за уградњу материјала, цијенама обију тих ставки, као и претпостављеним додатним трошковима. Чак и када се занемари чињеница да су, овим методом, у прошлости постизана и вишеструка прекорачења (према Фливијергу у питању је чак 9 од 10 пројеката [7:8]), питање транспарентности додатно остаје замагљено. Без обзира што су информације доступне грађанима и групама грађана, према Фливијергу, оне остају неупотребљиве јер су за њихову обраду потребни посебно знање и врло скупи и недоступни рачунарски програми.

С друге стране, фронетички приступ, у случају великих инфраструктурних пројеката предлаже 'искуствено' рачунање, тј. поређење ранијих сличних пројеката у сличним условима (тј., да употребимо изворну формулацију, стварање "референтне класе случајева" [7:20]). На тај начин (који се састоји из слојева информација, гдје је сваки слој референтан за одређену групу из струке и одлучивања) грађани добијају прецизнију слику сврхе могућег објекта и његовог коштања, а да дубљи, оперативни, слојеви анализе нису запостављени или поједностављени.

Овај приступ једнако може да предуприједи и промашаје код предвиђања будуће употребе нових објеката. Ту нам Бент Фливбјерг опет указује на чињеницу да просјечан нови саобраћајни систем превози упола мање путника него што су предвиђале прогнозе прије изградње [7:23].

Управе неких градова (међу првим Единбурга у Шкотској) већ су користиле овај метод обрачунавања трошкова код нових саобраћајних пројеката, и то са великом коначном прецизношћу [8].

Потребно је и додатно напоменути да проблем транспарентности код класичних приступа није тек системски недостатак који сам од себе производи промашаје и "једе буџете". Више од тога, ради се о недостатку који омогућава свјесно манипулисање средствима и линијама одлучивања [8], а како наводи Фливбјерг: "Свиђало нам се то или не, развој инфраструктурних пројеката тренутно је поље на којем се мало коме и мало чему може вјеровати; чак ни – неки ће рећи поготово не – бројевима које производе аналитичари" [7:15, превод: аутор].

3.3. ПРОБЛЕМИ, ВРИЈЕДНОСТИ И МЕТОДИ

Фронетичко планирање (као и општи такав приступ у друштвеним наукама), према Фливбјергу, води се проблемима и вриједностима (оно је 'problem driven' и 'value driven'), за разлику од класичног позитивистичког, вођеног методологијом ('methodology driven') [3]. Овај отклон умногоме отежава одржавање одређених недодирљивих предрасуда и митова који се крију унутар саме методологије. Јасно је, наравно, да и методологија фронетичког планирања може да садржи своје митове (или чак да задржи оне исте старе), међутим, фокус на реалном, на проблему и вриједностима (општим и посебним), успоставља референтну тачку контроле процеса и резултата. Чак и онда када позитивистичко планирање преиспитује своје резултате према постојећем проблему, оно у том домену нужно остаје инфериорно у односу на фронетичко које, по готово алхемијском обрасцу, непрестано полази из проблема и у њега се враћа.

Додатно, концепт вриједности који, између осталог, покреће фронетички приступ није онај који спекулише о могућим вриједностима појединих група, да би се онда тим, унапријед дефинисаним, окамењеним "вриједностима" служио као варијабла фиксног и суженог спектра. То би очигледно био задатак класичног позитивистичког планирања. Као што је наведено у другом поглављу, вриједносна питања фронетичке теорије, према Фливбјергу јесу: "Куда се крећемо с овом посебном проблематиком? Ко добија, а ко губи и путем којих механизма моћи? Да ли је такав развој пожељан? Шта, ако ишта, треба да се чини у вези с тим?" [4], и она нису ту да прибаве некој фиксној и апстрактној методологији материјал за обраду. Питања вриједности покрећу и усмјеравају читаву методологију; апаратима истраживања се не дозвољава да постану ишта више од тога што јесу. При томе, мора бити јасно да се фронетичко планирање може обилато служити истраживачким поступцима позитивистичког планирања, што

није и не може бити никаква недоследност или парадокс. 'Практична мудрост' фронтисиса управо то и захтијева.

Да ни митови планирања, као ни раније поменути недостатак транспарентности, нису тек слијепи системски недостатак, него да се и њима може свјесно манипулисати, показује примјер пројекта регулисања пјешачког, бицикличког, аутомобилског и других облика саобраћаја, пројекта који је Бент Фливијерг провео у Алборгу (Данска) и за који је од Европске уније добио награду за "демократску урбану политику и планирање" [1]. Наиме, мит "аутомобил је краљ", који је опстајао у Алборгу тек као остатак ранијих парадигми планирања, злоупотребљаван је од стране алборшке трговинске коморе у сложеној игри интереса. Провођењем истраживања путем фронтетичког *наратива* и дјеловањем према вриједносним одредницама, Фливијерг је својим пројектом успио не толико да произвољно ограничи јаке а оснажи слабе групе, колико је постигао да ове уведе у дијалог без "подразумијевајућих" планерских предрасуда [3].

4. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА И ЗАКЉУЧАК

Што јасније одређивање материје која је релевантна за планирање и у планирању, као и заснивање групе поступака (радије него једног специфичног) за разумијевање и обликовање те материје, основна је намјера и сврха вриједносно оријентисаног и практично и искуствено покретаног планерског приступа (кроз *фронесис*). Прецизније, стално референтно постављање у односу на посебни *проблем* и, уз то, разумијевање тог проблема кроз његов *контекст*, јесу главне претпоставке за кретање истраживања и дјеловања по линијама *вриједности*.

Како је овај рад показао, фронтетичко планирање, уочавајући непремостиве недостатке "примјене теорије у пракси", препознајући адекватан однос између апарата истраживања и приступа истраживању, али и одбијајући да имитира поступке природних наука, води ка већој транспарентности у одлучивању и финансирању, а исто тако води и ка одговарајућем односу методолошког, с једне стране, и проблемског и вриједносног истраживања и дјеловања, са друге.

Фронтетичко планирање, са својим посебним оријентацијама на вриједности, наратив (процес) и контекст, отвара себи могућности за даља научна истраживања, прије свега у оним подручјима која су од класичног позитивистичког приступа сматрана закљученим, заокруженим или на добром трагу да то постану. Прије свега, ту се мисли на оне форме демократског одлучивања у заједницама (у земљама развијених демократија) за које се сматра да још једино могу постепено да се развијају, тј. да је њихова форма генерално заокружена и усклађена са поступцима управљања. Поређења с могућим реформским приступима ипак износе на видјело структурне недостатке и отворене могућности за манипулисање тим недостатцима. Неки локални и државни органи управе препознали су опасности по демократске процесе и располагање средствима у градовима, опасности које са собом доноси неусклађеност линија одлучивања и линија научнотехничког дјеловања. Тако су неке локалне управе у Великој Британији и Холандији већ увеле елементе фронтетичког планирања у своје планове и пројекте [8].

Показује се, коначно, да се шире импликације фронтетичких приступа планирању најуже тичу управо транспарентности и демократских процеса одлучивања. Као што, с једне

стране, фронтисис може да унаприједи те процесе, тако је релативно висок ниво њиховог развоја нека врста предуслова да се фронтисис користи исправно – једнако (и скоро нераздвојиво) у планирању и провођењу планираног. Висока транспарентност је тако потребна да се, на примјер, спријечи извођач радова на неком инфраструктурном пројекту да по сваку цијену достигне трошкове неког сличног пројекта из прошлости.

Могућност шире употребе вриједносно-проблемског (фронетичког) планирања тиче се широког спектра друштвених група: од научне заједнице и органа управе до (формалних или неформалних) група грађана. Свака од њих може да препозна онај дио фронтетичке теорије планирања у којем "обитава" специфични интерес групе, али и да препозна начине за употребу ове сложене и слојевите (али не и компликоване) групе приступа, поступака и алата.

5. БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] G. Clifford, "Empowering Aristotle: A Review of Making Social Science Matter by Bent Flyvbjerg," *Science*, Vol. 293, No. 5527, pp. 53, 2001.
- [2] B. Flyvbjerg, "A Perestroikan Straw Man Answers Back: David Laitin and Phronetic Political Science," *Journal of Politics & Society*, Vol. 32, No. 3, pp.389-416, 2004.
- [3] B. Flyvbjerg, *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press 2001.
- [4] B. Flyvbjerg, "Phronetic Organizational Research", *The Sage Dictionary of Qualitative Management Research*, Richard Thorpe and Robin Holt, ed., pp. 153–155, Los Angeles: Sage Publications, 2008.
- [5] L. David, „The Perestroikan Challenge to Social Science“, *Journal of Politics & Society*, Vol. 31, 2003, pp. 163–184.
- [6] A. L. George, A. Bennett, *Case Study and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press, 2005.
- [7] B. Flyvbjerg, N. Bruzelius, W. Rothengatter, *Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition*. Cambridge: Cambridge University Press 2003.
- [8] R. Blitstein (2008, avgust). "Derailing the Boondogle (A Danish professor promotes a cure for billion-dollar cost overruns in government megaprojects: Use past boondogles as a baseline)." *Miller-McCuneMagazine*, [On-line]. Available: <http://www.psmag.com/navigation/business-economics/derailing-the-boondogle-4334> [10.11.2013]
- [9] D. Greenwood, "A Review of Making Political Science Matter," *Springer Science*, 2007.
- [10] S. F. Schram, "Beyond Paradigm: Resisting the Assimilation of Phronetic Social Science," *Making Political Science Matter: Debating Knowledge, Research and Method*, Schram Sanford F. and Caterino Brian, ed., pp. 417–433, New York: New York University Press 2006.